

OLERKARIAK

PAKO SUDUPE

3. OLERKARIAK

Obraren ezaugarriak eta elkarren artean izandako harremanak aintzat harturik, bost taldetan banatu ditugu aztertu ditugun hogeita hamaika olerkariak. Sailkapena orientatzailea da, eta egindako talde bakoitzaren atarian argibide batzuk ematen ditugu sailkapena zuritu beharrez, eta taldean daudenen arteko aldeak, kopuruan eta kalitatean, azpimarratze aldera.

3.1. Aitzolen gizaldi aurreko olerkariak

Aitzolen gizaldi aurreko edo Oleriti Egunen aurreko olerkarien artean paratu ditugu: Emeterio Arrese, Luis Jauregi, Klaudio Sagartzazu eta Manuel Lekuona eta horiekin batean Fernando Artola gazteagoa ere. Azkena kenduz gero, denek dute Oleriti Egunen aurreko obra, elkarrekin biltzen ziren 50eko hamarkadako lehen urteetan literaturaz mintzatzeko J.M. Lekuonak adierazi zigun bezala, eta olerkigintzan badute elkarren antzik, nahiz bostak ere oso ezberdinak diren. Taldearen paradigmatzat norbait hautatzekotan, Klaudio Sagartzazu *Satarka* har genezake, Koldo Mitxelenak eta Juan Manuel Lekuonak adierazitakoaren haritik.

Gai aldetik, honako hauek landu zituen *Satarka*-k: 1.-Maitasuna: aberri amaren aldera 36ko gerraurrean, bere semeek bazter utzia zekusan aberri amarengana; haatik, gerraondoan, norberaren amarengana –zentsura tarteko, hain segur!-, eta halaber, Jesukristorengana, gerraurrean nahiz gerraondoan. 2.- Izadia, bereziki urte-sa-

soiak: udaberria, udazkena eta negua; izadiko elementu pertsonifika-
tuak: txorietan urretxindorra bereziki, hegaztietan usoa, argizagietan
eguzkia eta ilargia, eta garrantzikoena: urte sasoiak gizakion bizitza-
rekin eta sentimenduekin uztartuak.

Olerki gogoangarriena, beharbada, urretxindorrari eskainia, haren
bidez adierazten ditu zerarik maiteenak dituenak: Euskal Herriko iza-
dia, baserriak eta baserritar neska politak, bertsolari zaharrak, euskal
abesti zaharrak, Jesus haurra eta Jainkoa bera eta guraso zaharren
fedea.

Tradizionalak gertatzen zaizkigun maitasun horiek J.M. Lekuonak
adierazi eta zehaztu bezala, poesia kantagarritik asko aldenduz, eta
esku onez landuriko diskurtso poetikoz ondu zituen.

Emeterio Arresek Klaudio Sagartzazurekin duen kidesasunik na-
barmenena izadizaleatasuna da, baina tolosarraren natura-mirak kon-
trapuntu gisa hiriak gaiztotutako gizakia du. Gizartean ongi ezin bizia,
horretarako mendira, basora, urrun joan beharra. Horrekin batean
azpimarratzekoa da heriotzaren tratamendua, hondarribiarraren ikus-
pegitik oso urrun, hil ondorako gorputza uretan disolbatzea edo harri
bihurtzea, eta gogoia berriz, ortzi urdinarekin bat egitea desiratzen
zuenez gero. Ukitu heterodoxoa inondik ere Arreserena Aitzolen be-
launaldiaren aurreko olerkigintzan, 50eko hamarkadan artean bizirik
zirauena.

Luis Jauregi errenteriarra, batetik, estrofen ugariagatik nabar-
mendu zen, olerki bakoitzari berea paratuz alde-aldera, egoki paratu
ere, eta kontakizun eta alegoria idilikoengatik, Verdaguer katalanaren
Idilis y Cant Mistichs liburuko olerkien kutsura. Aurreko biek ez beza-
la, 36ko gerraren gaia landu zuen, eta Salvatore Mitxelenak bezala,
Euskal Herria orduan zegoen egoera urrialkargarritik ateratzeko euskal-
dun guztien arteko batasuna galdegin zuen, karlista eta nazionalisten
artekoa. *Maitez* zigortu zuen Jainkoak Euskal Herria, hark gaiari eskai-
ni zion "Anai-arteko gudate-ondorean" olerkiaren arabera.

Haren olerkien beste ezaugarri garrantziko bi: malenkonia eta
joera moralizantea. Malenkoniaren eredu "Negu-aurrean" izeneko
olerkia izan liteke, non eguzkiak berak tristura izpiaz alaitzen duen
lurra, eta joera moralizantearena, besteak beste, "Izar Zaarrak" eta

“Xenpelar bertsolariari”. Nolanahi ere, gerraurrean izan zuen arrakas-ta eta eragin gehien erreteriarrek, eta ez gerraondoan.

Manuel Lekuona berriz, konta-poesian nabarmendu zen, estrofa-ren barruan garaturiko erritmoan, onomatopeien ederrean, errepika, errima aberats eta buruz ikasteko eta kantatzeko teknikak garatzeko lantegian. Kutsu politikoko olerkiak gutxi idatzi zituen, eta haietan foruzaletasuna ageri da, Espainiaren koloniak aldezteko gerrara joan beharra deitoratuz, eta antzinako lanbideen aldeko atxikimendua agertuz, haiek euskaltasunaren gordelari etsiaz. Segur aski hitzaurre-gile eta iruzkingile gisa gehiago eragin zuen, ondu zituen olerkiekin berekin baino.

Fernando Artola *Bordari*-k olerki laburrak, estilizatuak, eta asma-men handikoak ondu zizkigun. *Satarka*-ren erako “Gogo txori txikia” zeritzan olerkian, bere burua “otoitz-txori txikia”-ren metaforapean agertu zigun. Orixeren eraginpeko “Itza Yinkoa Baita” bezalako gogoeta erlijiozkoak ere baditu, non poetak Jainkoak ereiten bide duen hazi ona jasotzeko prestatu nahi duen borondatea. “Ilargiak lorea du galdu” olerki Lizardiren eraginpekoan, kromatismo biziz, izadiaren eta gizaki-gogoaren bateratze sinbolikoa gauzatzen da, gizakiak izadiko kide izaki, izadiko elementu garrantzizko bat, hots, ilargia, bortxatzea deitoratzen delarik (ilargian pausatzearekin, ilargiaren birjintasuna suntsituz).

3.1.1. Emeterio Arrese

Tolosar ibiltariari adiskide mina izan zuen Pedro Mari Otañok kutsatu bide zion euskara- eta poesiazaletasuna. Donostian ezagutu zuten elkar, eta E. Arreseren esanetan larranbilo-kamamila usaina eta iturri naro eta mendiko edergarri guztiena zerien haren bertso ederre¹. Tolosako Eskolapioetan ikasi zuen, eta azken hilabeteetan lagundu zion Salvatore Mitxelenaren arabera, orduetik zekarren: *gerora ta geio aziko zitzaion arra ta gornia katolikoentzat eta areago apaiz-pralleentzat. Bere aitorrari ba'gagozkio, eskolapiotan, maiztxo, belauniko jarrita mingañez idatzi bear izan omen zun lurrean, egindako okerraren izena edo ikasteke utzitako itza; ta artan buruz bera ari zala ostiko ederra artu ere, atzetik uste gutxienean emana, zilipurdika*

[1] Ikus “Otaño'tar Pello Mari” in *Euzko-Gogoa*, (9-10), 1952.

botatzeraño². Beste gertakari bat bere onetik ateratzen omen zuena bere anaia hil zenekoa, Elizakoak hartu gabe:

Lur ematera zeramatela, jende arteko begiraleren batek jaurti nabarmenki, karidade santuak eraginda nunbait: "or zeramatek zakur ori". Pentsa gure Emeterioren gozoa ori aditzean. Ori eta geiago entzun eta irakurri bear izan zun urrengo egunetan. Aldi artan bi periodiku sortzen ziran Tolosan, bat esku-bi-izenez eta bestea ezkerrekoz. Ta eskubikoak anai-erio doakabearen errua Emeteriori kulpatu. Onek ezetz eta arek baietz, egundoko iskanbilla ta irañak bi egunkarietan erabilli ondoren, ixildu omen ziran alakoan (id).

P.M. Otaño Argentinako panpetan artzain eta Buenos Airesen euskara irakasle bezala, E. Arrese batez ere Habanan³ eta AEBetan⁴ eta Argentinan kontratista, pilotalekuak eta eraikitzen. Gorago aipatu dugun Tolosako Eskolapioetara etorritz, eta besteak beste aitor-entzule zuen Salvatore Mitxelenari jarraiki:

Kastigu-ordutan, Ameriketako mapa artuta, joatea gustatuko litzaizkiokeen nazioak gorriz margozten omen zitun (artan astia ematen) eta beltzez gogoko ez zitzaizkionak. Orra nola geroko ibiltariak, artean mutiko, egoak zemaizkion Tolosako mundutik atera-bearrari, ta euskaldunaren berezko urruti-miñari (id). S. Mitxelenaren iritzian Ameriketara gehiago joan zen: onako gizalegearen igesi, askatasun billa, diru bila baino.

Alde batera oso aspaldikoa, Sabino Aranaren garaikoa (1869-1954), eta haren eraginpekoa lexiko aldetik eta; bestalde, 1913an

[2] S.M. sinadurapean: "Emeterio Arrese: gizaki-aldeetik" in *Aranzazu*, (352), 1954.

[3] Urko Apaolazaren arabera ("Emeterio Arrese euskaltzale bidaiaria" in *Sareko Argia*, 2004-03-14, 1935. zenb.): *Kubara artean espainolen mendeen zela joan zen, eta deskolonizazio gerran espainolzale agertu zen, kubatar matxinatuen eta yankien aurkako. Badu Nere bidean lehen olerki sortan ("Nere bidean", 1913; Interneten "Literaturaren zubitegi"-tik esteka) "Guamo-ko umantari" olerkia, Muruzabal nafar gudariari eskainia. Pedro Mari Otaño ere halaxe agertu zen. Irakurri "Literaturaren Zubitegian", "Beste bertsoak-Klasikoen gordailua" estekan, "Kubako gure anaia" bertsoa. Bestalde, "Amerika" olerkian (*Nere bidean*, 1913; Interneten "Literaturaren zubitegi"-tik esteka, New York ez zion inori opa, eta aldir, Kuba, Mexiko eta Argentina bai.*

[4] Santü Onaindiaren arabera, Habanan, Meridan, New York eta Argentinan (Ikus Interneten "Literaturaren zubitegia"-n.

eta 1928an ez ezik 1952an ere olerki liburua plazaratu zuen "Olerki-berritze", Itxaropena argitaldariaren eskutik, eta izenburuak adierazten duen bezala, aurreko liburuetako olerkiak orraztu eta berriztatu zituen, eta berri banaka batzuk erantsi.

Gorago jaso dugu Juan Mari Lekuonaren aipua, nola *Jautarkol*, *Satarka*, Lekuona eta Emeterio Arresek eta, Lore-Jokoetako poesia-gintzatik Aitzolen Olerki Egunetarinoko tartea bete zuten, eta susperraldi hura ekartzen nola lagundu zuten. 1931n Tolosan egin zen II. Olerki Egunean omenaldia egin zitzaion eta Aitzolek *El Día*-n agertu zuenez, Lizardiri berak eman zion poeta lekukoa, zilarrezko haritz-adarra larruzko kutxatila baliotsuan, eta E. Arresek hitz hauek esan bide zituen: "*Hoy, la sociedad Euskaltzaleak premia tu labor de poeta novel. Que ello te sirva de estímulo para labrar un porvenir fecundo al alma poeta de nuestro pueblo vasco. Por él he luchado, sin descanso, hasta el presente*"⁵.

Haatik, omenaldia bai, baina haren olerkiek ez du ematen orduko kritikarien arretarik erakarri zutenik. Aitzolek agindu zuen artikulu horretan bertan haren poesiagintza aztertuko zuela, baina ez zuen agindutakoa bete. Batetik, garbi dago Lauaxetak, Lizardik, Orixek eta gainerako olerkarien emanak itzali zutela haren omena; bestetik, baliteke haren heterodoxiak ere, olerkietan bere garaikoak bezain kristau sinestun ez agertzeak ere eraginaren bat izatea ahaztura horretan.

Nolanahi ere, gerraondoan laguneren batzuek zirikatu bide zuten liburuaren hitzaurrean aditzera ematen duenez (A.M. Labaien ez zen urruti ibiliko⁶), zentsura frankista gainditzeko arazorik ez zuen izan, eta euskal literaturaren ezintasunak itzelak ziren garaian, Itxaropena argialetxeak liburua argitaratu zion laurogeitaka urte zituela.

Azken olerki liburuari A. Ibinagabeitiak egin zion iruzkina *Euzko-Gogoa*-n, Euskal Herritik urrunxe zela, Parisen, arrazoi politikoz erbesteratua. Tolosar *amerikano*aren heterodoxiari igartzeko iruzkinlari proposa egokitu zitzaion. Elantxobetarrak euskal literaturgintzan ari zirenei eskuzabal opa izaten zizkien laudorioak alde batera, E. Arrese

[5] Jose Ariztimuño Aitzol, V, Erein, Donostia, 1986, 184 or.

[6] Ikus Interneten: A.M. Labaien "Emeterio Arrese'ren Azken-Neurtitza". Ibarra Uda.

izadiaren olerkaritzat jo zuen: *Ez ordea izadi soil ta legorrarena, bere gogo-giro, arduraz, sendimenduz oretutako izadia damakigun olerkariarena baizik*⁷. Baiezatu zuenaren sendogarri, zortzi olerki aipatu zituen, besteak beste, "Lore-jai", "Artzaiaren abestia" eta "Basatiaren oiua".

3.1.1.1. "Lore-jai"⁸

Olerkiaren gaia udaberriaren etorrera sinbolizatzen duen loreen jai da. Poemako narratzaile lirikoaren leihoan loreek eta tximeletek argi-jaija dute, erlearen eta lorearen arteko maitasuna barne. Eta horrek guztiak poetari sortzen dizkion barne-sentimendu arabera-koak, hots, maitasun, argitasun eta kolore jai gozo-ederrak bihotzean.

1928ko idatzaldiak beste erritmo bat zuen, koplakoa: 5+5+8 A; 5+5+8 A; 5+5+8 A; 1952koa, seiko handian burutua da 10+8 A; 10+8 A; 10+8 A. Lehen bertsioan oso esplizitu zegoen olerkariaren *nia*: *Mitxelet alai/ta lore polit/oien bitartez gaur neri/zorionean/bar-barrren piztu/zaizkit poz-amets ugari,/ta nere biotz/egakor onek/pinpilinpauxa dirudi*. 1952koan, ahapaldi hori ezabatu zuen. Haatik, naturarekin harreman berezia adierazten duen *nia* ez da desagertzen: *Begiko zaizkit txiribili ain/margoztuen jira-birak* eta olerki amaieran: *jai ontan zuen etorrera nik/abestu detan ezkeru/nere gelako leyatillara/erdu zaitezte goizero!*

3.1.1.2. "Basatiaren oyua" eta "Artzayaren abestia"⁹.

Bizitza menditarra, basotarra goratzen eta kantatzen du, zenbat eta gorago eta hobea, zenbat eta beherago eta maltzurragoa. Rousseauaren eran. Hirian, behean azeriak, ziraunak eta arrubioak, eta

[7] Ikus Interneten, Literaturaren Zubitegian, Andima Ibinagabeitia: "Olerki berritze" *Euzko-Gogoa*, (7), 1952.

[8] "Literaturaren Zubitegia"-ri esker, *Txindor* liburuko lehen idatzaldia, eta *Olerki-berritze*-ko azken bertsioa biak aldera ditzakegu klikatze hutsarekin.

[9] Lehenbizikoa "Basotar baten kantua" (*Nere bidean*, 1913) olerkia eraberritua da. Bestea ez dut aurreko liburuetan aurkitu. Biak Interneten, Literaturaren Zubitegian. Joxe Azurmendik aipatu zituen bi olerki hauek *Zer dugu Orixeren alde* liburuan (Jakin, Arantzazu-Oñati, 1977, 89. or); Orixeren "Euskaldunak"-eko ikusgunea Euskal Herria edo euskal gauzak eta euskaldunak goratu dituztenekin alderatu behar dela aditzera emateko. Besteak beste, Felipe Arrese Beitia eta Emeterio Arreserekin.

elurra lohi bihurtzen, goian berriz elur bera iturri. Salvatore Mitxele-
nak:

*Ameriketean ere, orratio, sorterrian bezalaxe, gixonak gixon.
Bildots-itxuran otsoak an ere, nai ez bestean. Zenbait adixki-
deren eskertxarrak lengoz baño re ertsiago ta berekoiago
biurtu zun, eta jende ezezagunarekin uzkurrago. (.) "Basatia-
ren oyua"n dizkionak, barrutik dariozkio (sic).*

Lehen idatzalditik bigarrenera kidetasunak gehiago aldeak baino.
Neurria berbera, molde handia eta txikia txandan. Lehen idatzaldian,
lekua honela zehazten da: *Itxas aldeko mendi-gaiñ au da/aritz ta
pagoz bete/nere jauregi basakoya ta/ni naiz emengo erregea;* azken
idatzaldian: *Auñamendi-ko erpiñ-inguru/pagoz ta aritzez bete/nere
bizitoki. Ni naiz emengo/jaun bakar eta jabea.* Mendian gora egin du
alde batera; eta bestera, erregea kendu du.

Hori baino alde garrantzikoagoa semantika aldetik bigarren aha-
paldian. Lehenbizikoan, basati askearen bizitza belaunaldirik belaunal-
di, tradizioan kokatzen zen nabariro: *Ni gaur bezela nere/guraso za-
rrak len/egatz ugariya dun/arrano abillen/antzera loki gabe/beti-beti
gallen/jayotzetik il arte/lizan ziran emen.//Bear bezela gorderik
zintzo/aien obi zar goituba/arkaitz ondoko baso beltzian/darukat bizi-
lekuba;* bigarrenean aldiz, banakoa baino ez da aipatzen: *Emen jayoa
naiz. Mik/emen osabide,/gogo ta soin basaundi/onen izakide./Mero-
nen arauz, beste/iñorenik gabe/emen bizi naiz eta/emen ilko ere.*
Zentsuraren beldurrez apika, herri baten askatasun kanta gizabanako
batena bilakatu zuen.

Gorago adierazi bezala, Auñamendiko erpin gora horretan bizitza
ideala dago. Baina badu etsaia. Lehen idatzaldian arrotz ergela zen:
*Kopet illundun arrotz ergala/griña gaiztoaz panparroi/oyu t'erronkaz
iñoiz bezela/a, gizajoa!, betor, bai;/betor, eta naiz ondoren izan/uritar
beste mill'etsai/guzik batian ez dira nere/erasoaren diña gai.* Bigarre-
nean hiritarra besterik gabe: *Uritarra sartuko/balitz mugaz gora...*

5. Mitxelenak: *Bere askatasunaren bakarzaletik mundu zabala-
ren azokara begiratzean, gizon ta emakume ia danak jotzen zituen
etsai, gaizto ta makur (id).*

Hala dio "Artzayaren abestia" olerkiko protagonista artzainak:
*Oraindik ez nau menpean atzi/ezin bat iritxi nayak,/iñoiz ez bere
listorrez josi/aundikerizko etsayak;/oniritzi ta gogoz arturik/izadiaren
emaya,/nainko atsegin bertan du noski/zintzo bizi dan artzayak.* Hau

ere aurrekoaren antzekoa da, naturarekin bat egindako biziaren onestea eta hiriko bizitzaren gaitzestea. Aurrekoan baino gehiago enplegatzen da artzain bizitzaren dohainak azaleratzen, eta ez hain-beste hiritarren orbanak salatzen, baina hortik ere bada:

*Oraingo zenbait sasi-jakintsu,/gaizto guzieren antzera/itxu dau-
de-ta sarri litezke/amildu negar-lezera./Pozez ain jori dalako
berriz/artzayaren izakera/nik emen ainbat atsegiñ ez du/an
bean iñork ibai zera!*

Menditar eta artzain bizitza honetan deigarria gertatzen da izadiaren ederrarekin batera haren egileaz edo gehiagoko aipamenik ez agertzea. A. Ibinagabeitiaren iruzkinera itzuliz:

*Lur au begi argiz ikusten du gure olerkariak eta lur ontan, ortzi
urdin ta itxas apartuz inguratutako lur ontan, bere jauregia
dauka oraingoa eta gerokoa ere (.) Ez dut esango panteista
danik, bai ordea munduaren, izadiaren ederrak menperatu
olerkaria: antxen du bizi toki, antxen amets-kabi. Gorago?
Galde-atz (interrogante) nabari bat islatzen da Arrese'-ren
olerkien gainean. Nere esaeraren sendogarri orra or liburu
ontako olerkietatik bikañenetako bat: Zer nai nuken:*

*“Mendi-mendian etxe koxkor bat,
lizar batzuek aurrean,
baratze txiki bat inguruko
xakonik babesenean.*

*Bertan iturri gerezi-ondo
zardai baten gerizpean,
eta basautzen edantokia
aitzalde-txulo batean.*

*Ixil osoa... Iñoren, zantzo
t'aztarnik ez beiñ-ere an;
ametsak lagun, amets egin bai
amets mendi magalean.*

*Ori nai nuke, geiago ezer ez
bizi naizen bitartean.*

*Gero... ezurak arri biurtu
Uzturre-mendi gañean
ta “ni” naizen au betiro
bizi goiko zabal urdiñean.”*

Goiko zabal urdiña beste bein ere ageri da poema-bilduma ontan "Laister Igana" olerkian adiskide baten eriotz egunean egindakoa:

*"Ibar ontatik, maite ori
amaigabera joan aiz. Goiko
urdiña nunbait ire Aberri!"*

*Goiko urdin ori zer dugu? Sinistedunen zerua? Agian bai.
Bainan gure olerkari yatorrak beste zeru bat adirazo nai lukela
nik uste "goi urdin" orrekin¹⁰.*

Nire aldetik A. Ibinagabeitiaren hitz horiei olerki horrek bi argitaraldien artean izan dituen aldaketak aipatzera mugatuko naiz. 1928ko olerkiak bi zati zituen eta 1952ak bakarra, lehena soilik. Lehen zati hori hartzen badugu, aldaketatxo batzuk gorabehera, esaterako: *lili batzuek; erletegia/toki babes politean* desagertu da; gainerakoa oso berdina da, baina amaiera ez. 1928an, hil ondoko bizitzaz, honela zioen: *Gero... ezurak arri biyurtu/goreneko tontorrean,ta ni naizen au gotuts idoro/oztiñ-une zabalean*. Alegia gogo-huts, espiritu huts idoro urdin-une zabalean. Hori bigarrenean, horrela gelditu da: *"ni" naizen au betiro/bizi goiko zabal urdiñean*. Kosmosarekin bat eginik *ni*-a.

1928ko olerkiaren bigarren zatiak hil ondorako desira hau agertzen zuen: *ta nere bizitz-azken garayan/ur-ertz alai batean ill./Gero... soin otza itxasoaren/oztiñak eraman urrin,.../gezal biyurtu, ta ni yoranez/ezilkor naizela jakin*. Gorputza itsas uretan gesaldu, baina gogo ezilkor. Hil ondorako bi desira.

Ironia ere bazekien neurtizetan zerbitzatzen. Irakur bestela, "Kattalin": *Al dakizute nungo ta zein dan/orlako neska eder-gaindua?/Ez al dezute iñoiz ikusi/izar orretxen goi-leñurua?/—Ezetz...? jakingo zendueke, bai,/nor dan Kattalin Berrobikua/zuek artu izan bazendue gaur/neri eman didan masallekua¹¹* edo "Patxi Begibakarra ta Joxe Konkor"¹². S. Mitxelenak Ameriketako ibiliez eta handik hona etorrita egiten zituen diru xahutzeez: *Alare, amar bat joanetorri sorte-*

[10] Interneten "Literaturaren zubitegia" edo *Euzko-Gogoa*, (7), 1952.

[11] "Olerki berrizte" Interneten "Literaturaren zubitegia"-n.

[12] Ikus ITURRALDE, Joxe Mari: "Emeterio Arrese (1869-1954)" in *Euskonews & Media*. 2004-12-10 eta 17.

rrira egiteko aña diru bildu al izan zun nola edo ala. Etorrialdi ba-koitzean alaiki ta ajolage bota oi zun udara. Bein baño geiagotan gerta ere bai, berak poliki konta oi zunez, Berrobi'ko Katalin'ena. (id).

Ezaugarri nagusi batzuk: askatasunaren ikur bihurturiko izadiaren olerkari, hiritar etsai (hisiaz), hil ondorako desira heterodoxodun, ironiadun bertsolari.

3.1.2. Luis Jauregi "Jautarkol"

Haren jaiotzaren mendeurrenean Euskaltzaindiko Literatura Batzordeak hasiera eman nahi izan zion hari buruzko ikerketa monografikoari, euskal poesiaren bilakabidea hobeki ezagutua izan dadin, eta horren barruan "Biozkadak" olerki liburuaren azterketa eskaini zuen Juan Mari Lekuonak. Hark adierazitako zehaztasunak *Jautarkol*-en 50eko olerkigintzari aplikatzeko baliagarritzat jotzen ditudanez, haie-taz baliatuko naiz.

"Biozkadak" olerki liburu baino gehiago olerki bilduma denean lau poesia genero bereizi zituen¹³ eta haien ezaugarriak zerrendatu. 1. Kondaira idilikoak: hunkigarriak; mistikoak eta moralizanteak 2. Alegoria idilikoak: emakumea, mendia, bizitza eta heriotza, udaberria eta eskalea. 3. Odak: kulturalak, erlijiozkoak eta moralizanteak; eta 4. Gorazarreak.

Poema idilikoak %58; odak %36 eta gorazarreak %6. Eta nagusi agertzen diren olerki idilikoei buruz dio Verdaguer-en *Idilis y Cant Mistichs* liburuaren harikoak direla. Beste ohar garrantzizko bat egin zuen: estrofagintzak duen garrantzia *Jautarkol*-en olerkigintzan:

Lehen Lizardiri, Satarkari, 5. Onaindiari eta Gandiagari eta abarri eginiko azterketetan eduki nuen sentsazio bera izan dut Jautarkolekin ere. Oraindik estrofaren egitura metrikoa lan-tzen dute denok, baina asko urritzen dute errimaren edo puntuaren presentzia (.) Ezertan bada eredu Luis Jauregiren poemagintza, estrofa berriak sortzen da ezbairik gabe. Berrogeita hamar poema ditu Biozkadak liburuan eta 31 modulu (sic) metriko desberdin erabiltzen ditu (.) Jauregik usmo be-

[13] Luis Jauregi *Jautarkol*-en "Biozkadak testu azterketa" in *Euskera*, 1996, 75-88 orr.

*rezia erakusten du, eredu jakinak aukeratzekoan, eta zer esanik ez hauek berak sortuak edo sartuak badira*¹⁴.

Biozkadak gorago adierazi bezala, ez zen osotasun gisa pentsatutako olerki liburua; eta 50eko hamarkadan ere ez zuen olerki libururik argitara eman baizik olerki solteak. Gure lanaren mugak kontuan harturik, kaleratu zituen hogeitau olerkitatik¹⁵ banaka batzuk aztertuko ditut, ikuspegi orokorra emateko aski direlakoan.

a) **"Anai-arteko gudate-ondorean"**¹⁶.

Kutsu politikoko oda erlijiozkoa. Molde txikikoa da. Sei ahapaldietatik bost zortziko txikiak dira eta azkena hamarreko txikia. Lehenbiziko ahapaldia da bakarra errima bera atxikitzen duena lau puntuetan; gainerako ahapaldiak bi lauko osatuak dira, bi errimakoak, eta azken ahapaldiak beste puntu bat gehiago du.

Ematen du bertso jarriak irakurtzeko ohitura zuen irakurlea ez uxatzeko paratu zuela lehenbiziko bertsoa bertsolari lege ohikoan, zortziko txikian, eta gainerakoetan libreago, hots, olerkariago, irakurlea oharkabe-antzean edo bertsotik olerkira igaro zedin.

Gaiaren egiturari doakionez, bi zati nagusi ditu, bakoitza hiru ahapaldiduna. Lehen hiru ahapaldietan "Euzkadi" zein egoera urrikalgarrian gelditu den ematen digu aditzera, eta azken hiruretan eskaria egiten dio "Goiko Jaun"-ari haren alde.

Lehen ahapaldiak konparazioa du ardatz: Nola ekaitzaren ondoren itsasontzi zatiak olatuen jostailu, hala gelditu da Euzkadi: hutsik eta hautsia, errukigarri, munduko itsas nahastuan.

Bigarren ahapaldia batere troporik gabea da, eta Euzkadi nola geratu den "hutsik" agertzen du, itxuraz erretorikarik gabe: anaia kementsuenak gudan hil, asko erbestean, beste batzuk kartzelan, eta bereziki salatzen ditu etxetik atera eta bide-bazterrean erailak:

[14] Aip. art. 77. or.

[15] 1951n "Eguzkia iya illean" in *Euzko-Deya*, (ikus PEREZ GAZTELU, Elixabete: "Jautarkolez: aztarren bila" in *Euskera*, (XLI-2. aldia), 102 or. Ez du jartzen nongo *Euzko-Deya*); 1952an, *Euzko-Gogoa* (10), eta *Olerki*, (5), 1960; gainerakoak: *Aranzazu*, *Zeruko Argia*, *Oarso*, *Euzko-Deya*. Ikus PEREZ GAZTELU, Elixabete: *Jautarkolen sorta marduldua*, Errenteriako Udala, 1998.

[16] *Jautarkol*: in *Euzko-Gogoa*, (1-2), 1952, 10. or. *Jautarkolen sorta marduldua* liburuan, 390 or.

*Zenbat beren etxetik/artuta gauean/ilda laga dituzte/bide-bazte-
rrean...!*

Hirugarrenak gerrak herritarrengan eragin dituen ondorio tamalgarriak deskribatzen ditu, troporik gabe: *nun-nai bekozko illuna/nunai ezezpena*; agintari bidegabeen mendean: *jauntxoan esku gure/dirua ta azkena*, eta ondorioz: *beldurra, gorrotoa, hitz txarrak, malkoak*.

Egoera urrikalgarri horretan, zer proposamen egiten zuen? *Bai erri gaxoa...!* idatzi zuen 1927an, Primo de Rivera jeneralaren diktadurapean. Euskaldunak berak ari zirela euskara eta ohitura zaharrak uxatzen salatzen zuen, eta Jaungoikoari galdetzen zion zergatik: *Geok, Euskera t'oitura zarrok/uxatzen ai gera,/txori lapurrak garitik uxa/oi diran antzera./Baña, zergatik? Zergatik ote,/ene Jaungoikoa?/Moletan ote nai degu galdu/gure izen zintzoa?*¹⁷. 1936ko gerraondoan, Jaungoikoaren probidentzian itsuki sinesten zuen olerkariak irtenbide idealista proposatzen zuen: *Euskadiri zigorra maitez eman bide zion Jainkoari batasun-eskari beroak egitea*.

Euskal Herriaren merituak gogoratzen zizkion Jainkoari: *Gogora zaitte, beti/gure Euskal-Erriak/zuganontz jasoz euki/ditula begiak/Beti aitortu zaitu (.). Beste Jaunik ez du izan*; bekatuen barkamena eskatzen zion, gorrotoak itzaltzeko eta malkoak xukatzeko, eta ohargarriena: *Salbatore Mitxelenaren espiritu berberaz, euskaldun guztion batasuna erregutzen zion, euskararen amodioagatik, aberrian bertan, karlista-frankista irabazleak eta nazionalista eta gorri euskaldun gal-tzaileak batzea: batu euskaldun oro/zure babesean,/euskeraren besotan,/Euzkadi maitean...!*

Ahapaldien neurria, errima, doituia; eta gaiaren aurrerabidea zaindua, neurtua, lortua.

3.1.2.2. "Izar Zaarrak"¹⁸

Fede sendodun euskaldun aitonatxoaren heriotza zorioitsuua. Izar zaharrak diren aitonatxo fededunei omemaldia eta Jainkoari eskaria. Kondaira idiliko hunkigarria, J.M. Lekuonaren sailkapenaren arabera.

[17] Internet. Literaturaren zubitegia.

[18] In *Euzko-Gogoa* (7-8), 1952; *Jautarkolen sorta marduldua* liburuan, 392 or.

Estrofa aldetik: lauko berdinez osatua: sei silabez eta bi puntuz. Guztira hamar ahapaldikoa. Egoki landua.

Kondaira, zentzu hertsian, zortzi ahapalditan garatzen da. Lehen hiru ahapaldietan deskribapenak: lehenik, haren bizilekua; bigarrenik, haren familia; eta buruenik, azkenetan den aitona bera. Hurrengo hiruretan Jesusen eta aitonaren arteko bateratzea dramatizatzen du; eta hurrengo bi ahapaldietan, aitonaren heriotza baketsu-zoriontsua deskribatzen du. Bederatzigarren ahapaldian aitona sinbolizatzen duen euskal fede kristau zaharrari agur eta ohore egiten dio, eta halako aitona urritzen ari direla eta, berriro sortzeko Jainkoari otoitz eginez amaitzen da.

Lehen ahapalditik beretik pintatzen digun margolana oso da kolore argiduna eta alaia. Goizeko eguzkia musuka ari zaio mendiari, ez gori-gori baizik goiz-printzaz, eztiki. Txoriak kantari, eta baso ondoko basetxea zuria da. Etxe barruan aitonaren familia belauniko otoitzean bezala da argiak eskuan, eta aitona: *elurretan tente lore zuri-eran*. Jainkoa den argi zuria: elurra, lore zuria.

Aitona ongi hiltzeko Jaunaren zain zegoen, Jesusi itxaroten: *Jesus neregana...! maitez ta apal dio,/ta negar gozoa mara-mar dario...Jesus ta aitonaren besarka ezta...!* Horixe da Luis Jauregiren sentiera eta pentsaera: “*Zerura, Zerura...*”, *dio bat-batean*; eta amaren altzoan haurtxoa lo bezala gelditzen da, irribarrea ahoan, gurutzea estutuz Zerurantz begira, Betiko Argira hegan.

Izarrak gizona izan behar, eta zaharra, *Abendaren izar-dirdira etxean!* Eta Jaunari eskaria: *piztu izar berriak/ta aik bezin argiak...*

1921ean argitaratu zuen “Aitonaren otoitza” olerkia, gero *Biozkadak* liburura bildua. Han galbidean sumatzen zuen ilobagatik negarrez, Jainkoari otoitz egiten margotu zigan delako aitona. *Eta txapelan pipa gordeta/ Jaungoikoaren etxera.../Bere illobatxo txoruan alde/negarrez otoitz-eitera*¹⁹. Txomin Agirrek Joanes zaharra bezala, sinbolo berbera.

Comillasen kapilau izan zen Jacint Verdaguerrek atzera berriz kristautu eta ostera katalandu nahi zuen nazio katalana, eta Comilla-

[19] Internet. Literaturaren zubitegia.

sen ikasi zuen Koldobika Jauregik erdalduntzen eta fedegaltzen ari zen Euskal Herria atzera berriz euskaldundu eta ostera kristautu nahi zuen. Pentsaera eta sentiera horiexek zituen. Eta esku onez lantzen eta aitzinarazten zituen olerkiak.

3.1.2.3. "Negu-aurrean"²⁰

Urte-sasioen ziklokoa. 1928an "Udaberria" alaia argitaratu zigun²¹. Artean diktaturapean ondua, bazuen kutsu aberkoi nabarmena. Gaia topikoa olerkiak batez ere *Euskal Esnalea*-n argitaratzen zituztenen artean (Klaudio Sagarzazu...). Azken ahapaldiak honela zioen: *Zure besarkaz berotu, arren,/gure Erriaren biotza:/urtu, oraindik bular gañean/ail, daukan neguko izotza*²². Lizardik haren garape-na dirudien "Izotz-ondoko iguzki" alai-aberkoia eman zigun Espainia-ko II. Errepublikaldiaren hasieran. Zenbateraino eragin zion Lizardiri, olerkigintzan lehenxeago hasi zen Jautarkolek?, eta zenbateraino Lizardi gazterik hilak 50eko hamarkadan ere olerkigintzan jardun zuen Jauregiri? Biak adin bereko ziren Aitzolekin batean. Jautarkol lehenago hasi zen eta geroago amaitu zuen.

Lizardik ere garai bertsuan margotu zuen neurtitzez udaberria "Neskatx urdin-jantzia" deritzan olerkian. Lizardirentzat neskatxa urdin jantzia dena: *Maitetasun-azia:/ene udaberria:/neskatx-tankerakoa/ta urdiñez yantzia*²³; Jautarkolentzat ama bulartsu zuriz jantzia da: *Udaberria, udaberria,/ama emakoi kutuna!/lxuri gugan zure bularren/esne sendakor leguna./Mendi-gañetik ikusi zaitu/etortzen gure artera,/usai gozozko janzki zuriaz,/erregiñ baten antzera*²⁴. Bi olerkiak aski desberdinak dira. Ez dut sakonduko gure lanaren mugek eragotzirik.

Gatozen olerki honetara. Lizardik ez zion negu-aurreari olerkirik eskaini, negu-hondarretik udazken hatsarrerako ibilbide poetikoa bururatu zuen. Jautarkolek, nik dakidala, udaberria eta negu-aurrea. Nola agertzen da izadia negu-aurrean?

[20] *Euzko-Gogoa* (5-6), 1952; *Jautarkolen sorta marduldua* liburuan, 393 or.

[21] In *Zeruko Argia*, (114), 1928.

[22] Internet. Literaturaren zibitegia.

[23] LETE, X.: *Olerkiak: Xabier Lizardi*, Erein, Donostia, 1983, 87. or. 1927ko data ageri da. "Euskal-Esnalea 19, (303), 1929, 39-41. orr.

[24] Internet. Literaturaren zibitegia.

Alegoria idilikoa, J.M. Lekuonaren sailkapenaren arabera. Estrofa aldetik, bost silabako hemistikio jokoak egiten ditu, 10-/6a /10/ 6a eskema metrikoa, aurretik erabilia.

Urte sasoi horretan isil-isilik dakusa mendia, hilotzik bezala, isil-isilik otoitz luzean dirudi basoak *Ta belauniko goruntz jatorik/billutsik besoak*. Hosto bat ere ez zuhaitz adarretan, txori bat ere ez. Zuhaitzei lanbro-malkoa darie eta *osto ori, igarrak, negarrez dabiltz*. Tristura dario Jauregiren negu-aurreari.

Une batean mendia bizitza-dardaraz kutsatu da artzain mutila artaldetxoarekin handik igarotzean, baina bizitza arrasto labur haren ondotik: *Bakartasuna, pake ta ixilla/soro-zelaietan:/tristura-kutsu ezin esan bat/diz-diz belarretan...Euzkiak berak tristura izpiaz/alaitzen du lurra...* Lizardik ez zuen negu-aurrean izadiari darion tristurarik kantatu; Jautarkolek bai. *Ta belauniko goruntz jatorik/billutsik besoak,ixil-ixillik otoitz-luzean/dirudi basoak...!* Lizardik, beharbada, negu aurrea sentitzeko betarik ere ez zuen izan; Jautarkolek bai, negu aurreko hustasuna, tristura margotu zuen.

3.1.2.4. "Barne-izketa"²⁵

Bihotzarekiko bakarrizketa. Nora ez joan eta nora joan diotsa bere bihotzari. Alegoria moralizantea. Bizi zuen barne borrokaren isla.

Gai aldetik "Jesusen biotzari" olerkiarekin lotzen dut. 1917an hasi zen gai horrekin ("Josu'ren Biotzari" *Irujarrengo Prantziskotarra* 48 (1917), 1926an beste bertsio bat egin zuen *Zeruko Argia*-n kaleratua eta 1929an "Biozkadak"-era bildua. Bere arimak edo gogoak Jesusen bihotzera heltzeko, uso, gogo garbiak doazen lekura hegan egiteko, hego kaxkarrak zituela eta kexu zen, munduko gauzek desbideratzen zuten, munduko tentabideek.

1952an kaleratutako "Barne-izketa" honetara etorritz, eredu metriko berezia du: 11 silabako hiru puntuko 8 bertso.

Gaiaren aurrerabidera etorritz, lehenik, baratzean halako loretxoa usaintzera ez da joan behar, pozoidun ihintza izaki hilgarri delako. Loretxoa izan liteke emakumearen metafora. Iduri du dioela: bihotza ez jarri ezer iragankorrean, hura absolututzat hartuaz.

[25] In *Euzko-Gogoa*, (7-8), 1952; Interneten, Ibinagabeitia proiektua, Susa.

Mendi-tontor hartara ere ez joan, hots, absolututzat hartutako gailur hartara, han mirotza baitago eta ondorioz heriotza. Ez jarri bihotza gezurrezko absolutuetan.

Usotxoak eta bide ondoko ibaia ere ez dira fidatzekoak; ez dira garbiak eta ez dute bihotza asetzeko dohainik.

Hori aldareak du, aldarean dagoen Jainkoak, uso garbiek hara egiten dute, han baitute ase arteko janaria. Aldarean: *eguzkia elursoñeko biziz estalia: antxe babes alai, kai eztia*.

3.1.2.5. "Xenpelar bertsolariari"²⁶

Azkenik, gorazarre bat. Eredu metrikoari erreparaturik, bertsolaritza ohikoak eta zorrotz bete beharrekoak diren neurri handia eta txikia darabiltza, 7-6 eta 10-8koak, baina puntuetan malgu, eta neurrian ere nagusi diren "handia" eta "txikia"rekin batean, sei silabako bertsoak tartean, bertsoen zurruntasunetik ihesi, olerki aldakor-bizia sorraraziz.

Gai aldetik azpimarragarrienak bi baieztapen: ez oraingo Errenteriakoa baizik ere Orereta zaharrekoa dela Xenpelar, *mendi-lora eder-usaitsu-lerdena*. Herri euskaldun-fededun hartakoa. Eta horrekin batean, herriarekin bat egin zuelako, haren iritzi, asmo eta gogo biziak bertsoan jasotzen asmatu zuelako dagoela bizirik haren izena euskal memoria kolektiboan. Eta, jakina, euskal oroimenean bizi luzea opa dio: mendiko lore eder-usaitsu-lerden horri.

Lehenik leku egin diogu 1936ko gerraondoan Euzkadiren egoera urrialkargarria salatzen duen olerkiari, eta irtenbidetzat Jainkoari euskaldun guztien batasuna erregutzea proposatzen zuena. Bigarrenik, kristau fede bizia dela medio aitonatxo irribarretsu hiltzen irudikatu dugu, eta olerkigigilea aitona haiek bezalako izar zaharrak ugaltzeko eskea egiten Jainkoari. Gero izadiari negu-aurrean darion tristura irudikatu dugu; ondotik, olerkariaren beraren barne-borrokaren isla erreparatu dugu, halaber, eta azkenik, Xenpelar bertsolariaren aitzakian, Euskal Herri zahar fededun bertsozalearen goresmenarekin amaitu dugu.

[26] In *Oarso*, (1), 1958; edo *Jautarkolen sorta marduldua* liburuan, 401. or.

Jautarkoli eskainitako atala bururatzeko, J.M. Lekuonak *Biozkadak* liburuko olerkien azterketatik ateratako ondorio batzuk jasoko ditugu, 50eko hamarkadako olerkietarako ere hein handian aplikagarri direlakoan:

*Aberatsa, zehatza eta egokia deskripzioetan, irudien erabilkerara asko landuz metaforetan, konparaketetan, baina hala ere beti arrazoiaren bideetatik.(.) Baina agian, pentsakeran eta sentikeran legoke alderdirik zailena, beteago onar dadin Jautarkolen poesiagintza xumeen hura*²⁷.

3.1.3. Klaudio Sagartzazu *Satarka*

J.M. Lekuonak kontatzen zuen Klaudio Sagartzazuz oso gizon sentibera zela; hala esaten omen zuen: "*Olerki bat ona edo txarra den jakiteko nik besoan daukat termometroa: oilo-haragia jartzen badit ona da hura; eta ateratzen ez badit, berriz, zirrarak egiten ez didan seinale*"²⁸.

Azterlan berean aldatzen du, halaber, J. M. Lekuonak K. Mitxeleknak *Satarka*-ren "Intza begietan" olerki liburuari egin zion iruzkinetik zati hau:

"...ezta noski okerregi esana izango aipatu ditudan olerkariak, beste gehiago lagun dituztela, poesia orren aldi eta era baten ezaugarri gailenak direla: gero, 1930-tik asita, Orixek, Lizardik, Lauaxetak eta zabaldu zituzten molde berrien aurrekoarena, alegia.Poesia txukun-apaiña, baiña errikoia eta erraxantzekoa; barrenkoia eta goibel-ixurikoa. Intza begietan eta malkoa biotzean. Sugarra, arrimena edo poz ajolakabea baiño naiago zuten, izan ere, negar xamur isilla"²⁹.

Maitasuna, lehenik: aberri amaren aldera, norberaren amaren alderako, Jesukristorengana; urte-sasoiak, bereziki udaberria, udazkena eta negua; izadiko elementuak: txorietan urretxindorra berezi-

[27] PEREZ, Elixabete, TOLEDO, Ana eta ZULAIKA, Esther: *Juan Mari Lekuona: Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1998, 446. or.

[28] PEREZ, Elixabete, TOLEDO, Ana eta ZULAIKA, Esther: *Juan Mari Lekuona: Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1998, 535.or.

[29] Alp. lib. 536. or.

ki, hegaztietan usoa, argizagietan eguzkia eta ilargia, urte sasoiak gizakion bizitzarekin uztartuak, horiek dira nagusiki Klaudio Sagarzazuren olerkietako gaiak. Eman dezagun olerki adierazgarri batzuen berri.

“Txinpartak” bere lehen olerki bilduma, 1922an kaleratua, “Aberri maiteari” eskaini zion, seme on gutxi eta haiek elkaturik beharrean elkar jotzen zebilzkion ama maiteari: *Anitz maite zaituztela diote guztiak...bañan zuk, burruka onegatik zein pozez dagon areriyoa ikusten dezu eta negarrez zaude*³⁰; gogora aurreko urtean zatitu zela Euzko Alderdi Jeltzalea.

“Euskadi Ama’ri” zeritzan olerkian, izenaren jabe, Euskadi aberria ama gisa nortzen zuen. Samindurik eta minez ikusten zuen ama aberria, behiala askatasunean zorionean bizi izan zena: “*Orain azkatasun gabe/zaude belzturik*”³¹. Errukigarria zekusan, beraren semeek maitasunik eskaintzen ez ziotelako: *seme asko oraindik daude zutzaz azturik/eta ez dizute eskeintzen/beren biotzik*³². Bi olerki Bidasoaz haraindiko anaia maiteei eskaini zizkien. Batean “Ama berbera” zeritzanean, gogoratzen zien ama bakarra zutela: *Zuek eta guk egizko Ama/Eder bakarra daukagu*³³; bestean, lehen mundu gerratik itzultzean, ahuldutako herria berriz jasotzeko deia egiten zien “Aurrera eskualdunak!”. Aberri pertsonifikatua leitmotivetakoa bat; 1957an kaleratutako *Intza begietan* olerki bilduman berriz, frankismo batean kaleratuan, ama hori beraren ama fisikoa bilakatu da “Zugandik urrun” olerkian, Donibane Lohizunen 1954an sarituan³⁴.

Iparaldeko idazkera erabiliz, ahapaldiak hiru bertsolerroz osaturik ageri dira: 10-8; 10-8 eta azkena 8koa. Hemezortzi lerroko bi bertsoei kontrajarria zortzikoa. Bertsolerro motz horretan amari metafora politez osatu lepokoa eskaintzen dio: *Nere izar argigarria!/Goiznabar alaiargaria!/Egazti berdingabia/(enara) beltzeran txirularia!Pitxi polit, dirdaria!.../Euskalerriko lilia!/Emakume eder, berdiña!/Tariña bezin ariña!.../Oi, nere ur goxo, garbia!/Oi, illargi maitagarria!*. Metafora gehienak izaditik hartuak: argizagiak, hegaztiak, txoriak, loreak, ura...

[30] *Txinpartak*, Donostia, 1922, 2. or.

[31] Aip. lib. 54. or.

[32] Aip. lib. 55. or.

[33] Aip. lib. 84. or.

[34] *Intza begietan*, Gráficas Valverde, Donostia, 1957, 20-29 orr.

Izadiko elementu ederren etsiez egindako metafora-lepokoarekin bat, hura galdu izanaren mingotsa: *Zugandik urrun...beti barruan/ daukadan labain zorrotzak.../zastakatzen dit biotza!...Barruan daukat mingotza!* ; eta olerkia amaitzeko Jainkoari arrena: amaren faltan, laguntzarik gabe ez uzteko.

Beste gai maite bat urte-giroena du, gizakiaren sentimendu-sentipenekin korapilaturik. Horietarik bat, "Odoletan" izenburuduna³⁵. Izenburuaren azpian "olerki azkatua" du paratua. Ez du silaba-neurri eta errima konbinazio jakinik, baina erabat askea ere ez da, bai baitu bertsolero errimaturik. Nolanahi ere, askatasun metriko handiz eginak ditu lau ahapaldiak, eta beste bospasei olerkietan ere horrela da.

"Odoletan"-i gagozkiola, oso bertsolero motzez egina da: luzee-na sei silabakoa eta laburrena batekoa, eta batez bestekoa 4-3 hortxe nonbait; eta horren ondorioz, oso inpresionista, estilizatua gelditzen da, eta horrekin batean oso paralelistikoa eta kontrajarpe-nezkoa: bi ahapaldi bozkariozko eta bi ahapaldi oinazezko.

Bozkariozko biak "Udastea zan"-ekin hasten dira, eta "Nere biotzak/jai" amaitzen da lehen ahapaldia eta bigarrena "Nerekin nuen atsegiña"-rekin; eta oinazezko biak paraleloki hasten dira "Udazkena zan..."-ekin; eta "Joan zan/atsegiña!" da lehen ahapaldiaren amaiera, eta "Odoletan blei/Nere gorputza!!!" azkenarena.

Olerkiko pertsonaiak hiru direla esan liteke: lehen pertsona mintzo den narratzailea, "neskatil liraña", eta izadia. Izadia alai eta kantari uda hastean, loreak, usain gozoa, txoriak kantari, eta narratzailearen gogoia berdin: alai, neskatila bihotzez laztantzen, hots, maitasun garbiz. Izadia ilun udazkenean, loreak iharturik, txoriak minez, eta narratzaileak bihotza zulatua, odoletan, maite zuen arrosa iharturik zela.

Xaloa, xumea, landua eta lortua bere generoan.

Gatozen "Txindorra-ren eriotza"³⁶ olerkira. Juan Ramón Jiménez espainiar olerkari famatuari eskaini zion olerkia, Tagore olerkaria eza-gutarazteagatik. Urretxindorra oso txori berezia da Klaudio Sagarzazurantzat, olerki bat eskaini zion "Txinpartak"-en, haren egunsentiko

[35] Aip.lib. 118-123 orr.

[36] Aip.lib. 92. or.

eta gauerdiko kanta ezti-samurrekin xoraturik, eta beste bat osoa-
goa, garatuagoa "Intza begietan"-ean.

Olerki honetan, egitura metriko desberdinak darabiltza olerkiko
zati desberdinak antolatzeko. Heriotzaren kontaera molde txikiko lau-
koetan egiten du, Iparraldekoek bezala hamahiru silabakoak bertsole-
rro batean; eta garrantzi berezia hartzen duen zatia, urretxindorraren
erakutsiak biltzen dituen 10-5 eskemaren arabera, motzak errima-
tuz. Zazpi erakutsi, denak "Zuk erakutsi"-rekin hasten direla. Urretxin-
dorra Euskal Herriaren ikur bilakatzen du, olerkariak maiteena duen
Euskal Herriaren sinbolo.

Heriotzaren kontakizunean nabarmentzen da urretxindorraren eta
izadiaren arteko korrespondentzia osoa, eta horrekin batean olerkiko
narratzailearena, hots, kasu honetan, olerkariarena berarena. Udabe-
rria izan arren eguraldiak ez du hala iduri, eta urretxindorrek ahalegin-
du arren bere kantuarekin udaberriko eguraldia ekarrarazten, huts
egiten du, eta hori ezin eramanik hiltzen da. Eta jakina, olerkaria: *Zu
ziñan gure Euskalerrí'ko txoria* hiltzean negarrez.

Zein ziren urretxindorraren erakutsiak, olerkariaren aburuz? Eus-
kal Herriko izadia maitatzen erakutsi zion: txoriak, loreak, gure pitxiak;
baserriak eta hango neska politak; bertsolari zaharrei laguntzen;
euskal abesti zaharrak kantatzen, Jesus haurra (*Ta aingeruaren
seaskatxoá/emeki ibiltzen*³⁷) eta gauza guztien gainerik Jainkoa bera,
eta guraso zaharren fedea zintzo gordetzen.

Horiek denak erakutsi zizkion urretxindorrek eta horien guztien
ikur egiten zuen. Hain maiteak zituen haiek hilda oharturik, negar
egin behar, saminez!

Juan Mari Lekuona, guk baino azterlan sakonagoa buruturik,
nahiz berak aitorturik ez erabatekoa, ondorio hauetara heldu zen
Klaudio Sagarzazuren olerkigintzari zegokionez:

*"Eusko Olerkiak" joerako poesi mugimenduaren aurretiko
olerkaria dugu Satarka. Asko aldentzen da poesia kantagarria
denaren ildotik (.). Poema solteak dira, maitasuna dutelarik gai
nagusi eta nolerebaiteko artzain bizitza,kaletar ikuspegitik
asko duena. Ez du hainbeste oda eiteko poemarik eta konta-*

[37] Aip.lib. 94. or.

poesia era eliptikoan lantzen digu, erlatua ezkutatzuz eta egoe-
ra jakin batean pertsonaien tratamendua gauzatzuz. Bere
“olerki askatuak” deiturikoak dira aipagarrienak metrika alde-
tik, askatasuna, laburtasuna eta jatorrasuna bilatuz, lizardia-
nismoaurrekoen joera berriagoa berekin duela.(.) Azpimarra-
tzekoa, baita ere, diskurtsu poetikoaren bermakuntza,
bereziki txaplastetan eta errepiketan hartzen duen plastizita-
tea, enfasia eta gaiaren barneratzea. Iruditeriaren arloan, be-
rriz, metaforen tratamendua ohikoa du, baina bere metaforak
zehazteko unean, esku ona nabari zaio irudia egoki eta mai-
tekor tratatuz, deskribatuz, unibertso propio bat poemetan
bilduz. Ez da gehiegizkoa izango maisutasun bat ezartzen
badiogu onomatopeietan, batez ere uretxindorraren kantua
abstraktuki letretan finkatzerakoan³⁸.

3.1.4. Manuel Lekuona

Espainiako II. Errepublikaldian Aitzolen gidaritzapean gertaturiko kultur susperraldiari eskainitako atalean, aipatu dugu zer-nolako ga-
rrantzia izan zuen herri literaturaren ezaugarriak zehazteko orduan,
eta bereziki koplagentzari eta bertsogintzari prestigioa emateko egin-
dako lanak³⁹. Halaber, aipatu dugu gerraondoan eragile lana egin
zuela, olerki liburuei egindako hitzaurreen bitartez⁴⁰, eta *Egan*-en
kaleratutako liburu iruzkinen bidez.

Hitzaurregintza eta iruzkingintzatik M. Lekuonaren beraren
sorkuntzara etorri, urri bada ere, konta-poesian aritu zen, Juan Mari
Lekuona ilobak adierazi zuen bezala:

*Konta-poesia du ezaugarririk aipagarriena olercian. Gerrateko
nere amairu kantak eta “Olerci”ren ingurunekeo poesiek osa-*

[38] Aip. lib. 547. or.

[39] Orixe *La poesía vasca* jaso bezain laster irakurri zuen eta gutuna egin zion
1934-11-24an: *Jaso bezalaxe bururen buru irakurri dut zure mintzaldia* La poesía
vasca. *Oso atseginez naski. Zenbait gauza (pranko gauza) neronek esan neza-
zkenak aurkitu ditut eta neri agotik kenduak bezalakoak, ala ez ba dira ere. Batez
ere bertsolarietaz diozuna egi egia da. Gure jende ikasiak edo ikasi-ustekoak ez
dauzka aintzakotzat. Azkue jaunaz oroitu naiz berela (sic). Askotan ez ditu
konprenitzen ere* (ZTUETA, Paulo eta Ibai: *Orixe: gutunak (1917-1961)*, Utrisque
Vasconiae, Donostia, 2006, 132-133 orr.

[40] SAGARZAZU, Klaudio *Satarka: Intza begietan*, Gráficas Valverde, Donostia, 1957;
eta KEREKETA, J.: *Orbelak*, Itxaropena, Zarautz, 1958.

tuko lukete bere emaitzarik onena. Egileak berak esaten ohi zuenez: "narratibatik kanpo ateratako poesiak eskutik erortzen zaizkit". Lekuona Zaharrak gutxik bezala bizi eta sentitu ohi du kontaearen egiturak berekin duen esanahi sinbolikoa eta emozio lirikoa. Eta alderdi hau aipagarria dela jotzen dugu, konta-poesiarako ez gustorik eta ez jakintzarik dagoen une honetan, bai bertsolarietan eta bai olerkietan horrelako teknika (sic) oso gutxi erabiltzen diren garaian⁴¹.

Gerrateko nere amairu kantak Lasarteko komentuan egin zituen 1936ko gerra garaian. Berak agertu bezala, gerrate garaian eginak izanagatik: *Ez dira gerrako atabal-ots, ez gerrako turuta-soñu ere. Belen'go eta Nazaret'eko pake ederraren oiartzun dira*⁴². Hamar idilio, bi erromantza eta himno bat. Gehienbat moja eta Jesusen arteko maitasun kanta samurrak.

5. Onaindiak iritzi hau eman zuen haren olerkigintzaz:

*Olerkari lez, ez digu askorik ondu, baiña ondu duena erri-taiuz daukagu. Nere Milla euskal Olerki eder bilduman sei sartu nituen On Manuel'enak, eta nesan: "Irakur eta ikus zein ezti, errez ta polit egiñak diran!" Gaur ere berdintsu diot*⁴³.

Hark bildumara ekarritako sei olerkietatik bi bereizi ditut haren konta-poesiaren erakusgarri, eta beste bat 50eko hamarkadan ondua eta *Egan*-en argitaratua.

3.1.4.1. "Eroriak"⁴⁴

Amaiera tragikoko olerkia, Marokoko gerran eroriei edo hilei dagokienez. Ipar Euskal Herrian geroago, Frantziako deskolonizazio gerrak (Indotxina, Aljeria); Hegoaldean lehenago, Espainiako deskoloni-

[41] Manuel Lekuona (1894-1987), Bidegileak, Eusko Jaurilaritza, Gasteiz, 1987, 9. or.

[42] Lekuona'tar Manuel: *Idaz-lan guztiak*, 9 (literatur sorkari), Kardaberaz bilduma, Seminario de Vitoria, 1985, 227 or. eta hur.

[43] Internet-en "Literaturaren zubitegia: Manuel Lekuona", eta ONAINDIA, Santi: *Euskal literatura V*, Etor, Donostia, 1977, 4. or.

[44] Milla Euskal Olerki Eder, Karmeldar Idaztiak, Larrea-Amorebieta, 1954, 921-923 orr. Juan Mari Lekuonaren "Manuel Lekuonaren literatur kreaizioa" artikuluan (www.euskomedia.org, 5. orrian; 2009-12-27) 1931koa ageri da. Idazte urte ote?; argitaratze urteari dagokionez, "Bertso eta olerkien hemeroteca"-ren arabera (Internet-en), lehenbizi, *Argiaren egutegia*-n argitaratu zen 1934an, 98-99 orr.

zazio gerrak: Kuba eta Marokokoa. Olerki honetan Marokoko gerrakoa da kantagai, euskal nekazari gizartearen ikuspegitik.

Bixente protagonista, euskaldun baserritarraren prototipoa da, euskal legeak galdurik eta arrotzak indarrean direla, tamalez, behartua Marokoko gerrara joatera eta hantxe hilko da. Marokoko gerrak euskal herrietara ekarri zuen sufrimenduaren adierazpena da.

Ahapaldigintzari dagokionez, molde handia darabil: 10/8. Bertso-lerro aldetik eta malgu, oraintxe gehiago hurrengo gutxiago, kontaktuzunaren garapenak eskatu ahala.

Kopla zaharren teknikak, kontrasteak, elkarrizketak, suspensea baliatzen ditu maisuki.

Protagonistaren ezaugarriak zehaztean kasik XX. mendeko nekazaria baino XIX. mendeko euskal nekazari bat marratzu nahi izan zuen olerkariak: *soñean bruxa, txapela beltza –oker-antzean- buruan,/ abarketa arin txurik oñetan,/urritz-zigor bat eskuan;* Alde batetik artean –demagun 1931koa dela olerkia– bizirik zegoena, baina iada krisian baserritarren artean ere, eta, batez ere Txomin Agirreren *Garoa*-ren ondotik eta, esanahi sinbolikoaren aldetik, konnotazio tradizional-kontserbadoreak zituena: industria eta hiria euskaltasunaren etsai eta egiazko euskalduna baserritarra, hizkuntzaren eta usadio zaharren gordelari.

Olerkiari bertagotik begiraturaz, izaeraren ispilutzat jo ohi den begitartea: *Begia erne, bekokia argi...arroxko xamar zijuan* baina aldi berean bazuen goibeltzen zuen zerbait: *Gaxoak zer ote zuan?* Suspensea, poema guztian dosifikatua.

Bigarren ahapaldia kopla zahar moduan hasten da: *Uso txuriak ugari/eliz-bidean urduri...*⁴⁵ Neskatxa gazte garbi hitzunak dira, hitz-jarriodunak. Une batean haien alaitasun ederrarekin baserritar jatorri ahaztaraziko diote Marokoko gerrara joan beharrenden lainoa, baina –*Gizagaxoa–esaten zuten–/kupigarri da, orratik!*⁴⁶. Bizitza alai, garbi, naturalaren ederra eta etorri badatorren tragediaren zantzua.

[45] 921. or.

[46] 922. or.

Bigarrenean ispilu neska gazteak diren bezala, hirugarrenean lagunak. Edariaren eta adore-hitzen bitartez kemendu nahi dute Bixente: *moro beltz aiek burrukatzeko* (id). Jainkoaren eta lege zaharraren aldekoen Euskal Herrian ez bide zegoen gaizki ikusia *moro beltzen aurka borrokatzea*; ez da auzitan jartzen helburuaren zuzena; aldiz, euskaldunak gerra horretara joan beharrean gertatzea bai: *Txoko batetik agure xar bik/-Mutil gaxoak...! -zioten ixil-/Mun dira lengo legeak!/Ardit zar baten errurik ez-ta,/Aprika'ra gure umeak...!*

Laugarren eta bosgarren ahapaldiek gerrara doanaren fede kristau sendoa agerian jartzea dute helburu: meza entzuten eta jaunartzen erakusten du; eta hor kontrapuntu amona zaharrak dira, eta haiek protagonistaren amarekin errukitzen dira, heriotzaren zantzua areagotuz.

Agurren ondotik tragedia: *Etziran sei egun juan.../Gurugu-mendin arkaitz artean/Bixente gorputz zeguan*⁴⁷. Ez datza lurrean baizik harkaitz antzuan. Marokoko gerrak ekarri zuen tragedia euskal herrietara oso modu herrikoi-egiantzekoan adierazia, kutsu politiko eta guzti, hots, foru galerak ekarri zuen giza galera, tragedia, Euskal Herrira.

3.1.4.2. "Azkeneko ola-gizona"⁴⁸

Izenburuak iradokitzen duenez, azkenetan edo desagertuak ziren ola-gizonei eta burdinolei egindako gorazarrea. Uste izatekoa denez, nostalgia eta mindura dario: *Ez Bizkaia bakarrik;/Euskal-erri dana:/dan guztia Ola-zar/len bait-degu izana./"Izana" diot, eta/ala da izan ere.../antziñako "Ola-zarrak"/gaur "horma-zar" daude. (.) Ez da geroztik iñon/tiriki-tau otsik;/ez du iñork ezagutzen/gaur Gabi-arotzik.../...tiriki-tau otsik,/ez Gabi-arotzik*⁴⁹.

[47] 923. or.

[48] 923-924 orr. Juan Mari Lekuonak "Manuel Lekuonaren literatur kreazioa" artikuluan (Internet, 5. orrian), adierazten du 1950ekoa dela. Segur aski argitaratze urtea izango da. Orixek *Euskaldunak*-en "Denon bat" kantuan sartu zuen oso osorik. Eta poema hori 1950ean argitaratu zen. Ikus *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Auñamendi, Donostia, 1972, 210-213 orr.

[49] 924. or.

Itxura dagoenez, Orixek oso-osorik Manuel Lekuonari hartu eta "Euskaldunak" poema nazionalako *Denok bat* kantuan sartu zuen⁵⁰. Zer-nolako kantua dugu hori? Izenburuak salatzen duen bezala, euskaldun guztion batasuna azaldu nahi izan zuen autoreak kantu horretan, era etnologiko-historikoan. Olagizonak baino lehen arrantzaleak dira kantagai, nekazariak nekearen lagun bezala, arrantzaleak heriolagun jotzen dira, itsaso ankerraren biktima; Adema-Zaldubiren "Agur Euskalerra'ri: *zazpi euskal-herriek/bat egin dezagun...* bertsorekin hasten dena, Pirinioetan Ernaz mendiko *San Martin harri*-an urtero egin ohi den "Hiru bigaen zerga" deritzan usadio zaharra, eta haien ondotik gagozkion azken ola-gizonaren olerki-kantua.

Erabat harturik, euskal gizartean nola ikusiak ziren haiek konstatzen da: inon dantzarik bazen han izaten omen ziren olagizonak *tobera-jotzen*, ezteietako bertsolari, goizeko ordu txikietaraino festan; herriko jaietan berdin kapa gorriarekin ibiliko omen ziren zezen aurrean jendeari irria eraginez; bestela esan, onean on omen ziren eta txarrean txar: Jesukristo zigortzen Azpeitiko matxinoak azaltzen omen dira aurpegia gorri-beltzez pintatuak⁵¹. Eta horrekin batean, haien desagertzea dela eta pena agertzen da: *Au ere gelditu zan.../an zan gure penal.../Gipuzkoan Bengola/geldi zan azkena./An zan gure penal/Oletan azkena...*⁵². Tristura neurtua, lanbidearen deskribapen nagusiki soziologikoaren testuinguruan.

Olerki gisa ohargarriena, molde txikian garatzen duen erritmoa; onomatopeien ederra: *Tiriki-tauki-tauki; Tiriki daunga-daunga*; errepi-kak: *malluaren otsa, malluaren otsa*; errima aberatsak: *Gabi-arotza/burni-arotza*; buruz ikasi eta kantatzeko teknikak: *mendiak meatza; mendiak meatza ta/basoak ikatza/Basoak ikatza ta/beso-zanãan gatza*; horietan erakusten duen maisutasuna.

Marokoko gerran moroen aurka hildako euskaldun baserritarrak eta Euskal Herriko azken olagizonak, hautatu ditugun bi olerki hauek

[50] *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Auñamendi, Donostia, 1972, 210-213 orr.

[51] Jesukristoren pasioaren margolanen bati edo erretaularen bateko errepresentazioen bati egindako aipamena dirudi, Azpeitian edo egon litekeena. Manuel Leluonaren idazlan guztietan, hirugarren liburukia da "Arte-izti" arteari eskainia, eta hor ez dugu ezer aurkitu.

[52] *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, 212. or.

Orixeren *Euskaldunak* poemak islatzen duen mundu-ikuskerara gara-matzate. Industria eta hiria, erdararen habiatzat joak eta ikusiak diren bezala, artzainak, baserritarrak, arrantzaleak, ikazkinak, eta olagizonak euskaltasunaren gordelari. Konta-poesia herrikoi, maisutasun handikoa.

Gatozen orain 50eko hamarkadan ondu eta argitaratu zuen "Tanz-lied"⁵³ olerkira.

Aleman izenburuak adierazten duenez, "dantza-abestia"⁵⁴. Euskarazko izenburua: "Bizia maite-irria."

Izenburuen jabe, gauza goxo-xamurragorik nekez burura liteke. Senar-emazteen arteko maitasunaldia izadiak urtero errepikatu ohi dituen sasoiari arabera garatzen da.

Negua joatean hasten da: *loan da Negu:/ iaio da lore/txuri ta gorri bait-da kolore-/txorien kanta asirik degu.../; hots, udaberriarekin: illikan zegon Izadiaren bizigarria,/launak zerutik lurrari opa dion irria. Senargaiak emaztegai usoari lehenbizi "leihora" deitzen dio, gero "atera" eta azkenean "ondora", "aldamenera"; zertarako eta: *biok batera dezagun kanta/ bizitzearen kanta eztia,/ loratu dedin gurgan bizia. Udan, uztailean, jada badute uzta berria besotan: semea. Lizardiren "biotz-begietan" oroitazten duen ahapaldian: *laun Eguzkia./ Udaberriko sagar-lorea,/ Uztan alea/ -muxua gorri, ori-berdea-/ Alaxe nere, orduko maite, gaur emaztea./ Len bera lore;/ orain, besoan lora-kumea,/ bioen seme maite-maitea.***

Amalera zoragarria: *Zoragorria!*⁵⁵

Amaren ale, aita berria...

Au da bizia:

launak zerutik

[53] *Egan*, (2-4), 1954; bestela Interneten "Bertso eta olerkien hemeroteka"-n.

[54] "Tanzlied" konpositoretariko bat Melchior Franck izan zen (1579-1639). Bavierako Coburg hirian kaperara maisu, eliz protestanteetarako motete ugari konposatu zuen, dantza-abestiez gain. Irakasleak J.C. Demantius eta Gumpelzhaimer. Garai-kideak H.L. Hassler eta H. Schütz. Berpizkunde beranteko eta lehen barrokoko musika polifonikoa. Justu olerki honetarako zergatik hautatu duen, eskapatzen zait. Pentsatzen dut dantza-abesti horien gaiak antzekoak izango zirela.

[55] "Bertso eta olerkien hemerotekan": "zoragorria" ageri da.

*opa oi digun
maite-irria.*

1953an datatua da. Justu urte horren hasieran gertatu zen olerki lizunei buruzko eztabaida Pariseko *Euzko-Deya*-ko "Euskal Orria"-n. Nemesio Etxanizen "Griñen loa" urte berekoa da, eta badakigu M. Lekuonari erakutsi ziola. Ordurako oso bestelako ikuspegiak agertuak ziren euskarazko olerkietan (J. Mirande). Segur aski olerki hori burutu zuenean, gizon-emakumeen arteko maitasuna eta sexua, haurrak ekartzeko egiten denean, Jainkoak bedeinkatua eta ezarria dela aditzera eman nahi zuen. Bestelako talaiatik begiraturik, gaur egunetik, burutazio hauxe datorkit: zaila da mundu honetako biziaren ugaltzetaz ikuspegi gozo-xamur-maite-irrizkoagorik ematea.

Manuel Lekuonaren olerkaritzatik hiru ale erakutsi ditugu: amaiera tragikodun "Eroriak", "Azken ola-gizona", malenkonია neurtua darriona, eta "Tanz-lied", Jainkoak izadiaren eta gizadiaren artean ezarritako harmonia unibertsala ospatzen duen bizipozezko kanta gozoa.

3.1.5. Fernando Artola "Bordari"

Xanti Onaindiak 1953an ezagutu zuen, "Milla euskal olerki eder" libururako olerki bila zebilela. Artean ez zuen, esateko, obrarik. Badakigu Juan Mari Lekuonaren lekukotasunagatik, Klaudio Sagarzazu *Satarka*-k, Juan Basurkok, Lekuonatar osaba-ilobek eta haien gonbidatzaile zen F. Artola *Bordari*-k osatzen zutela literatur tertulia. Xanti Onaindiak 1959an sortu zuen *Oleri* aldizkarian haste-hastetik hasi zen argitaratzen, eta *Bidasoa* aldizkarian ere bai.

Olerki-daten arabera, 1956tik 1962ra idatzi zituen olerkietarik asko, eta 1968an eta 1982an bildu zituen liburuetan. Aztertzen dihardugun urte-bitartean hamar bat olerki kaleratu zituen *Oleri*-n eta *Bidasoa*-n, eta horietarik hiru hautatu ditugu hondarribiarraren olerkigintzaren erakusgarri gisa.

J.M. Lekuonak adierazi zuen Fernando Artolari zor ziola Bidasoaz haraindikoan literaturgintzaren ezagutzan abiarazia: Iratzeder, Etxahun, Peillen, Lafitte, Mirande, eta batez ere, Xalbador, eta Belokeko "Ezkila" argitaletxea eta *Gure Herria*-ko kultur giroa. 1936ko gerran F. Artola Belokeko abadian aterpetu zen hiru bat urtez, eta

horren ondorioz hango izpiritua kutsatu bide zitzaien. Tertulia horien ingurumariaz, besteak beste, diosku J.M. Lekuonak⁵⁶:

Gure Hondarribiko tertulia haietan, orduko poema nagusien epikotasuna baino –Orixe eta S. Mitxelenak zekartena, alegia-, maiteagoa izaten zen liburu hauen lirikotasuna. Gero, oraindik indarrean zegoen “Satarka” eta bere garaikoen lirikotasun mehe hura. Eta “Bordari”ren lirika garratzagoa izanik ere, beti nabaritzen zaio (.) lirikotasunaren amodio fina⁵⁷.

3.1.5.1. “Itza Yinkoa Baita” olerkia

1982an atera zuen “Bakoitzak berea” olerki bilduma Orixeri eskaini zion⁵⁸, hark adierazi baitzion “Itza Yinkoa Baita” olerkiko “ixillago-ixilla” esapidea oso polita zela, eta bilduak zituen olerkiak argitara emateko. Eta haren eskaria beteaz harixe eskaini zion. Bordarik berak dioen bezala, gogoeta olerkia da, Orixeren poema ba-tzuek oroitarazten dituen. Eliza isilak maite zituen Orixek guztien gainetik, haietan, isilean, errazago entzuten zuelako Jainkoaren hitz isila. Hala aditzera eman du “Berraondoko meza” olerkian edo “J.S. Bach’i elizan”: *entzun dut ixil dan/Jainkoaren itza*⁵⁹.

[56] Hala dio J.M. Lekuonak: “Gudatea zen hemen-honetan. Eta gure ihesliar gazteak monastegiko irarkolan egiten zuen lan (.) Beti nabarituko zaizkio, bai bizitzan eta bai literaturgintzan, orduko joerak: lekaideen kultur bizitza eta izpiritu-joerak. Kultur bizitzari gagozkionetan, mugaz handikoen ezagutza eta sena, eta, gainera, kultura frantsesaren bulkoa. Eta izpirituzko joerei dagozkienetan, berriz, sekular batentzat hain bereak ez diren aszetika eta mistikako burubide eta barne hasperenak”. PEREZ, Elixabete; TOLEDO, Ana eta ZULAIKA, Esther: *Juan Mari Lekuona: Ikaskuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1998, 397. or.

[57] Aip. lib. 397. or.

[58] Sendoa argitaletxea, II. liburukia, 25. or.: “Agur, Orixen”: *Urte artako “Olerti-Saria” jasotzera urbildu ziran, naiko elbarri (.) Esku-estutze ariña –ezin bestean– elkarren bostekoak lotu genituenean. Kaixo, Bordari! Esaterakoan, begiak bizi-bizi zenituen, ta berorien xuringoak nabarmendu ziran “Ixillago-ixilla” ederretsi zenuenean. Nik, ITZA YINKOA BAIT DA gogoetan esana zuri atsegiñ izan nunbait. Eta, losintxa bearrez, Ixillago ixilla errepikatuz, “Egin zazu bildumatxo bat zure olerkitxoekin, gal ez ditezen, oso politik dira” esanaz. (.) Onatx, beraz, zuretzat, nere ENE BAITAN.”*

[59] Ikus *Euskaldunak poema eta olerki guziak*, Auñamendi, Donostia, 1972, 513-518 orr.

Bordari-k lau ahapaldi ondu zituen aiputan dugun olerkian, oso silaba gutxiakoak, guztira laurogeita hamar. Eskema metrikoa 7-6-4. Lau silabako bertsoleerro motz horietan guztietan helburua agertzen da: (Jainkoaren hitza) Entzuteko/Jasotzeko/Azitzeko/Xuspertzeko.

Molde txikiko bertsoleerroetan lehenbizi dei egiten dio bere bo-rondateari, Jainkoaren mintzoa entzuteko behar bezala presta dadin: lehen biak "nagon"-ekin hasten dira, eta "ixil-ixilla"-rekin jarraitzen lehenbizikoan, eta "umil-umilla" bigarrengean. Gainerako bertsole-roetan, Jesusen ereilearen parabolaren oihartzuna sumatzen dugu: "Ereintz-azi ori/Biotz-alorrean dut/ixillago-ixilla/itz orren azi ona".

Olerkia gogoeta erlijiozkoa da, Orixeren eragin handikoa: poemako pertsonaiak Jainkoak ereiten duen hazi ona jasotzeko prestatu nahi du bere bihotza, hazi hura haz dadin eta susper dadin.

3.1.5.2. "Illargiak lorea du galdu" Lunik'ek illargia jo⁶⁰.

1959an datatutako olerkia. Urte horretako irailaren 12an "Lunik 2" espazio zunda sobietarrak ilargia jo zuen eta han txikitu zen. Gertaera horrek abiarazia.

Olerki polifonikoa. Hiru ahots bederen badira. Lehen paragrafoan lehen pertsona da bertso-paratzaile; bigarrenean eta hirugarrenean berriz, hirugarren pertsona narratzailea. Badira hor bi ahots; lehen pertsona, lehenik, gizakiaren ordezkari litzatekeen poemako pertsonaiaren eta izadiaren bateratze bitxiaren adierazle edo, eta hirugarrena, bigarrenik, olerkari poema-ontzaillearena. Horiez gainera, Lizardi dakar poemara bi modutara: batetik, "Ondar gorri" poemako lauko famatuena aldatzen du bere horretan: *Bai dala ituna/beera bear au/nik ez nai eguna/biurtzerik gau* (id), eta beste bat apokrifoa, olerkariak "(Lizardi'k nerekin)" Lizardirekin asmatua.

Lehen ahapaldian, molde txikian, eta Iparraldean bezala hamahiru silabak lerro batean paraturik, goiz gorria deskribatzen du, *gau epelaren seme, sargori aintzindari* (id) Lizardiren "Ondar gorri" oroitarazten duena. Kromatismo aldetik ahalegin berezia sumatzen zaio: margolan bat pintatzen ariko balitz bezala, eta pintzelak zer-nolako kolorea behar lukeen zehatz deskribatzen: gorri kolorea gurbitz edo kaudan helduarena da, eta kolore horren kalifikazio morala: "lots-kolore" da, lotsaren kolorea. Zergatik du lotsaren kolore gorria?

[60] *Bakoitzak berea*, II. liburukia, Sendoa, Donostia, 59. or.

Bigarren ahapaldia eguzki zuri kiskalgarriarena da. Eguerdiko argi betearen zuria da nagusi. Honetan adierazgarriena "biotz-zerua" gertatzen zait. Bi planoak bateratzen ditu: izadiarena eta beraren bihotzarenena, gogoarena. Errepara azken bertsoleroari: *argi-itsas zabaletan, gogoak igari* (id).

Hirugarrenenean berriro zuritik gorrira gatoz: *Arrats-beran ortzea biur da marrubi* (id). Egunez eguzki amandrea bezala gauez ilargi amandrea da argizagi garrantzikoena, eta Orixek-eta darabilten tradizioaren harian ilargia emakumea da, eta kasu honetan delako espazio zunda sobietar horrek *izortu du ausarti/lore galdu-ta bizi da lotsati* (id). Eta azkenik, apokrifoa, Lizardirekin baterako horretan, *gainezkatze orrek/ez nau ni poztu* (id).

Interpretazio modu bat: gizakiok egindako tramankulu batek Jainkoak egindako argizagi bat, hots, ilargia jotzea, lotsagarri irizten dio; Jainkoak eginiko izadiak birjintasuna galdu du, hain justu, Jainkoaren sorkari baten eskutik, eta hori tristagarri gertatzen zaio olerkariari, Lizardiri bizi balitz, haren ustetan, gertatuko zitzaiokeen bezala.

Hori baino garrantzikoago, olerkiak duen kromatismoa, eta izadiaren eta gizaki-gogoaren bateratze sinbolikoa.

3.1.5.3. "Gogo txori txikia"

Klaudio Sagarzazu *Satarka*-k urretxindorrari zer-nolako dohain hautematen zizkion aditzera eman genuen. Estetika beretik, *Bordari*-k beraren gogo txori txikitat jotzen du: "irten berri sor-kabitik" eta oraindik lumatu gabe Jaungoikoaren eder-baratzera hegan egiteko. Beraren gogoaren metafora: "otoitz-txori txikia".

Fernando Artola *Bordari*-ren hiru olerki jo ditugu begiz: ildo erlijioso-metafisikoa duena bata, eta beste bi lirikoagoak.

J.M. Lekuonak, erabat harturik, *Bordari*-ren poemagintzaz:

*Asmamen handikoa iruditzen zitzaidan, eta zait –egiturak eta sinboloak sortzen. Eta bere poemak, ugaritasunean desberdin, inorenak bezain onak jotzen nituen, eta ditut-, ongi aukeraturutako oholtz margotutak aurkezten dizkigunean*⁶¹.

[61] PEREZ, Elixabete; TOLEDO, Ana eta ZULAIKA, Esther: *Juan Mari Lekuona: Ikas-kuntzak Euskal Literaturaz (1974-1996)*, Deustuko Unibertsitatea, Donostia, 1998, 397. or.